

לעוף עם מלאך: סיפורו של חלום¹

הגר סלמון

האוניברסיטה העברית בירושלים

מבוא

חלומות, המשגתם וסיפורם, יש בהם כדי להדגים את הקשר המורכב והדינמי שבין הפיזיולוגי, החויתי, החברתי והתרבותי, ואת הדרכים המגוונות שבאמצעותן חוויה אנושית אוניברסאלית לוכדת תכנים ומשמעויות. בתוך מערכת זו שמור מקום מיוחד לחקר הקשר שבין חלימה לבין תרבות עממית, קשר המאותרג תדיר בגין מהותו הרב ממדית המובהקת של החלום: בהיעדר הפרדה אנליטית ברורה בין חווית החלום וסיפורו, החלום נתפס כתחום סמנטי מיוחס, שמקומו בחקר תרבות עממית מצריך עיבוד ביקורתי מורכב.² עמדה אנליטית שיש בה כדי לחלץ ממורכבות זו את חקר החלום כתופעה תרבותית מבקשת להפריד את הנחלם מסיפורו, ולהתייחס אל סיפור חלימה ולא אל חלימת סיפור.³ עמדה זאת מותירה את שאלת אותנטיות חוויית החלימה מחוץ לדיון.

בה בעת, חוקרי התרבות העממית, התרים ללא הרף אחר מסילות תקפות לחיים אליהם הם מבקשים להתקרב, הופכים להיות מודעים יותר ויותר לכוחו של היחיד כסוכן מפרש, בעל כוונות, שאיפות ומודעות משל עצמו.⁴ בנקודת המפגש בין תובנות אלה צומח כיוון

1 מאמר זה, המחבר בין חלום וסיפורו, הינו גרסה מורחבת למאמר שכתבתי בעקבות כנס על יהודי אתיופיה: Hagar Salamon, "Le vol avec l'Ange: Déjen Mengesha raconte son reve", in *Les Juifs d'Ethiopie, de Joseph Halevy a nos jours*, Daniel Friedman (ed.), Paris 2007, pp: 171-191, והוא מוקדש בהערכה רבה לתמר אלכסנדר, שהן חלומות הן סיפוריהם של יהודי אתיופיה מעסיקים את עבודתה האקדמית.

2 Mary-T. B. Dombeck, *Dreams and Professional Personhood: The Contexts of Dream Telling and Dream Interpretation Among American Psychotherapists*. New York 1991, p. 295.

3 מפעל מחקרי כזה המשלב חקר חלומות במחקר ספרותי ופולקלוריסטי הוא מחקרו של וייס: חיים וייס, "ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה": קריאה ב"מסכת החלומות" שבתלמוד הבבלי, באר-שבע 2011, על חלומות ופתרונם בספרות חז"ל.

4 ראו לדוגמה: James Clifford and E. Marcus (eds.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley 1986; James W. Fernandez, "Amazing Grace: Meaning Deficit,

מחקרי הנוגע לאופן בו סיפורי חלום מועברים בהקשרים דיאלוגיים שמקופלים בהם מטרות וצרכים פרטיים, חברתיים ומה שביניהם. כיוון זה מפנה את המבט לחקר סיפור החלום כיצירה תרבותית, ולממדים התקשורתיים הקיימים בסיפורי חלומות ובסיפורי פתרונותיהם.⁵ בתפיסה משולבת זו, חלומות הנמסרים בהקשרים חברתיים ותרבותיים ספציפיים מהווים מדיום חשוב, קומוניקציה נרטיבית המבוססת על חוויה אשר מיוחסים לה פרטיות ואינטימיות מחד וריחוק ובלתי ניתנות לבקרה או לשליטה מאידך.⁶ נדמה כי הבנה זו, לפיה מסופר חלום שעליו אין

Displacement and New Consciousness in Expressive Interaction”, in Anthony P. Cohen and Nigel Rapport (eds.), *Questions of Consciousness*, London 1995, pp. 21-39; Anthony P. Cohen and Nigel Rapport, “Introduction: Consciousness in Anthropology”, Anthony P. Cohen and Nigel Rapport (eds.), *Questions of Consciousness*, London 1995, pp. 1-18; Allison James, Jenny Hockey and Andrew Dawson, “Introduction: The Road from Santa Fe”, in Allison James, Jenny Hockey and Andrew Dawson (eds.), *After Writing Culture: Epistemology and Praxis in Contemporary Anthropology*, London and New York 1997, pp. 1-15

5 אחת הדוגמאות החשובות לגישה זאת מצויה בעבודתו של קרפנונו, שניתח את השימוש המטפורי בקדושים ושדים בעבודת החלום בקרב החמאדשה (Hamad-sha) במרוקו, והראה כי השימוש האישי בסמלי חלום מסוימים נטוע בקרקע “הפסיכולוגיה העממית המובלעת” של התרבות: Vicent Crapanzano, “Saints, jnun, and dreams: An essay in Moroccan ethnopsychology”, *Psychiatry Journal for the Study of Interpersonal Processes* 38, no. 2 (1975), pp. 145-159
 שגם היא עוסקת באותה תרבות (המרוקנית), היא עבודתו של בנג'מין קילבורן, Benjamin Kilborne, “Morrocan dream interpretation and culturally constituted defense mechanisms”, *Ethos* 9 (1981), pp. 294-312
 החברתיות המסוימות שבהן נמסרו. קריאה של פרשנותו מבלטיה שאלות הנוגעות לתפקודם של סיפור חלומות ושל פירוש חלומות והערכתם, בהקשר תרבותי מסוים ומוגדר. מחקריו של יורם בילו מרכזיים להבנת האופנים המגוונים והמורכבים בהם נעשה שימוש בחלומות בקרב יוצאי מרוקו בישראל: Yoram Bilu, “Dreams and the Wishes of the Saint”, in Harvey E. Goldberg (ed.), *Judaism Viewed from Within and from Without: Anthropological Exploration in the Comparative Study of Jewish Culture*, New York 1986, pp. 285-314
 Yoram Bilu, “Oneirobiography and Oneirocommunity in Saint Worship in Israel: A Two-Tier Model for Dream-Inspired Religious Revivals”, *Dreaming* 10, no. 2 (2000), pp. 85-101.
 מקומם המרכזי של חלומות בפעילותם של “אמרגני קדושים” עולה שוב ושוב במחקרים אלה, בהם מצביע בילו על ההקשרים החברתיים ואף הפוליטיים של החלום בהקשר תרבותי זה.

6 ראו לדוגמה: George Devereux, *From Anxiety to Method in the Behavioral Sciences*, The Hague 1967; Vincent Crapanzano, “Rethinking Psychological Anthropology: A Critical View”, in Marcelo M. Suárez-Orozco and George Louis Spindler, (eds.), *The Making of Psychological Anthropology II*, Fort Worth 1994, pp. 224-243; Iain Edgar, “Dream Imagery Becomes Social Experience: The Cultural Elucidation of Dream Interpretation”, in Suzette Heald and Ariane Deluz (eds.), *Anthropology and Psychoanalysis: An Encounter*

למספר כל שליטה כביכול, הופכת את סיפור החלום לערוץ שיוך ייחודי שבמסגרתו ניתן לכלול הקשרים מגוונים. המאמר הנוכחי יבקש להתבונן בקשר שבין סיפור חלום לבין כוח וסמכות. קשר זה הינו קשר מורכב, המשתנה מתרבות לתרבות ומעת לעת. על צורותיה השונות, הפנייה לחלום כאל ערוץ מקובל להענקת סמכות מוכרת מהקשרים תרבותיים מגוונים, וניתוחו של חלום בהקשר תרבותי קונקרטי יעסיק אותנו במאמר זה.

החלום הינו לעולם חמקמק, בלתי נגיש, ועל כן גם בלתי ניתן להעברה. משוחזר כסיפור, קיומו אינו נפרד מההקשר שבו הוא מסופר. כישות דיאלוגית, הקשר זה ממלא תפקיד מכריע בהבנתו. הפרשנות שמספק החולם בנוגע לנסיבות, לתפקידים החברתיים, לאירועים ולתגובה על תמונת החלום – רואה בהם גורמים חשובים המדגישים את פירוש החלום כאירוע תקשורתי.⁷ בניסיון להציף אפיונים פוליטיים הקשורים בחלימה, מאמר זה מדגים את המפגש וההשתלבות של משמעות ושל חוויה עם עוצמה, לגיטימיות ופעולה חברתית, כפי שהיא משתקפת בחלום מפורט ומורכב אחד. בניתוח סיפור חלום זה, המבוסס על דברים שנאמרו לי על ידי מרואיינים רבים לאורך שנים, אבקש לשזור "משמעות" עם "עוצמה", ואת ה"סובייקטיבי" עם ה"חברתי". במרכז המאמר אציג ואתח את סיפור חלומי של דג'ן מנגשה, כפי שסופר לי במהלך מחקר אודות חיי היהודים באתיופיה. סיפור חלום מפורט זה מצביע על קיומם של מגוון ערוצים, מודעים ולא-מודעים גם יחד, התורמים להעצמת החולם וקהילתו, ולהבניית סיפורה ההיסטורי של קהילת ביתא ישראל.

אפתח בסקירה באשר למשמעות המיוחסת לחלימה ולחלום בתרבות האתיופית בכלל ואצל ביתא ישראל בפרט, ולאחריה נעמוד על איכויותיו הסגוליות של מספר החלום שסיפורו ניצב במרכז המאמר כסוכן תרבותי מפרש חלומות. סיפור חלומי יובא במילותיו, וינתח תוך קישורו לתכנים סמליים וחברתיים המצויים מחוצה לו.

Through Culture, London 1994, pp. 99-113.; David Riches, "Dreaming as Social Process, and Its Implication for Consciousness", in Anthony P. Cohen and Nigel Rapport, (eds.) *Questions of Consciousness*. London and New York 1995, pp.102-116; Barbara Tedlock, "Dreaming and Dream Research", in Barbara Tedlock (ed.), *Dreaming: Anthropological and Psychological Interpretations*, New York 1987, pp. 1-30 Hagar Salamon, "Between Conscious and Subconscious: Depth-to-Depth: האתנוגרפי ראו: Communication in the Ethnographic Space", *Ethos*, 30, no. 3 (2002), pp. 249-272 במאמר הפותח את ספרה על פרשנויות אנתרופולוגיות ופסיכולוגיות לחלימה כותבת ברברה טדלוק (בתרגום שלי, ה"ס): "בקביעה שפרשנות החלום היא אירוע תקשורתי קיימת הנחת יסוד ברבר קיומם של 'מוען' (מספר החלום) ו'נמען' (המאזין לחלום), כמו גם של 'רפרנט' או אירוע נרטיבי (חויית החלום), שעצם סיפורו הוא ה'מסר'". in Barbara Tedlock, "Dreaming and Dream Research", in Barbara Tedlock (ed.), *Dreaming: Anthropological and Psychological Interpretations*, New York 1987, p. 30

חלומות חלימה ויהודי אתיופיה

במהלך שיחותיי הארוכות עם יוצאי אתיופיה בישראל סופרו חלומות רבים, לצד הסברים מקיפים על החלום ומשמעותו. יעקב, קשיש וידען, תיאר בפניי בפירוט מדרג חלומות לפי חשיבותם: החלומות הפשוטים, שאין להם קשר לכוחות על-אנושיים, מייצגים מחשבות מחיי הערות העולות בחלומות. ברוב המקרים, טען יעקב, חלומות כאלה קשורים לדאגות היומיום ולבעיות שוליות, ולפיכך יכול אף החולם עצמו לזהותם בקלות כחלומות "פשוטים". ביחס לחלומות אלה הסביר יעקב:

פעם, בימי התורה, אלוהים היה בא בחלום לאנשים. אבל בזמן האחרונה בני האדם לא כל כך טובים כמו שהיו, ואלוהים הפסיק את הקשר הטוב שהיה לו איתם. פעם אלוהים נותן לאנשים בחלום ראי. ראי בשביל לראות דברים. עכשיו כבר לא. עכשיו מאלוהים כבר אין חלום. עכשיו החלומות זה רק המחשבה שלך. אם אתה רוצה משהו, למשל אם אנשים חושבים ביום על כסף או משהו, אז כשהם ישנים הם רואים את המחשבות שלהם... בנאדם דואג על הרבה דברים. יש לו הרבה בעיות. צריך לעבוד, צריך לסדר כל מיני דברים, אז כשאני הולך לישון אני רואה את כל זה בחלום.⁸

ואולם, על אף הידרדרות היחסים בין אלוהים לאדם, כפי שיעקב המשיך והסביר, יש אנשים, בעיקר צדיקים, "שאלוהים מראה להם דברים בחלום". הם זכו לכך שגם בימינו חלומותיהם משמעותיים הרבה יותר, ומהווים ערוץ תקשורת פתוח בין אלוהים לבני האדם. ברוב החלומות האלה מופיעים מלאכים שונים כנציגי האל. דוגמאות לחלומות מסוג זה אפשר לראות בסיפורי המקרא; כאלה הם חלומות פרעה, חלומות הנביאים וכיוצא בהם. חלומות מסוג זה הם מורכבים וקשים לפענוח, ורק מומחים לפתרון חלומות מסוגלים לפענח אותם. כדוגמה לכך הביא יעקב את חלום פרעה, אותו רק יוסף הצליח לפרש, ואת חלום אבימלך [בראשית כ, ג-ט]:

תראי, מספרים בתורה על אבימלך שהלך בדרך וראה [פגש] את אברהם אבינו. יחד אתו הוא ראה את שרה אשתו של אברהם. אבימלך רצה את שרה מאוד, ואברהם, שפחד ממנו, אמר לו שהיא אחותו. אבימלך אמר לאברהם: "אם זאת אחותך אני רוצה להתחתן אתה". לאברהם לא הייתה ברירה והוא נתן לו אותה. אבל באותו לילה, אחרי שאבימלך לקח את שרה, הוא חלם חלום. בחלום בא לו מלאך אלוהים ואמר לו: אל תנגע בה כי היא אשתו של אברהם. ככה הוא אמר לו, אל תנגע בה, כי היא אשתו של אברהם ולא אחותו. תראי, חלום זה כמו ראי. אלוהים והמלאכים שומרים על בני האדם. אבל זה סוד של אלוהים מה יהיה בחלום. אם יש משהו צדיק או משהו מבין בדברים האלו הוא אולי יכול לגלות את הסוד.

החלומות המגיעים כ"סודות של אלוהים" הם לא פעם חלומות בעלי משמעות נרחבת הנוגעים לקהילה כולה. יעקב סיפר על אנשים שבעודם באתיופיה חלמו על העלייה לישראל ועל המסע

8 והשוו בנושא זה וייס, "ומה שפטר לי" (הערה 3), עמ' 51-62.

המפרך שלפניהם. רבים קיבלו רמזים בנוגע לחיים בישראל, ובהקשר זה הוסיפה אשתו של יעקב, שהאזינה לשיחה, שהיא עצמה חלמה שני חלומות ממש לפני העלייה לישראל. "חלמתי שצומחות לי כנפיים ושאני עפה, עפה באוויר, עד שאני מגיעה לירושלים", ובחלום אחר: "ראיתי בחלום צלחת גדולה עם הרבה פירות יפים שלא הכרתי באתיופיה, ובאמת כשבאתי לארץ ראיתי את כל הפירות האלו ואז אני ידעתי שהראו לי בחלום את ארץ ישראל".
עד כאן דבריהם של יעקב ואשתו בדבר חלומות. מרואיינים נוספים סיפרו אף הם כי ההוכחה לאמיתות החלום וחשיבותו מובאת כאשר במצב הערות מתגשמים הרמזים שנראו בחלום. בד בבד מעידים סיפורי חלומות כאלה על רמתו המוסרית והאמונית הגבוהה של החולם.⁹

דג'ן מנגשה

דג'ן (גדעון) מנגשה הגיע לישראל דרך סודן בשנת 1982 ממחוז תיגריי שבצפון אתיופיה. פגישתנו הראשונה נתיימה שנים מספר לאחר עלייתו ארצה, בעת מחקר שערכתי על חייהם של ביתא ישראל באתיופיה. חבר קרוב, קס (כוהן דת) אברהם טזו, היה זה שהפנה אותי לידידו דג'ן, אשר התגורר בסמוך לו בהיותם באתיופיה. למרות שדג'ן לא היה כוהן כמו קס אברהם, הוא זכה לכבוד רב כ"שמגלה", חכם בעל סמכות. הקשר בין דג'ן לביני נמשך כעשור. בראיונות הארוכים עמו התגלו ידיעותיו המפורטות והבנתו המעמיקה לגבי חייהם של ביתא ישראל באתיופיה.¹⁰

דג'ן שמח על האפשרות לספר את הדברים, ולחזור, ולו גם בסיפור בלבד, לחייו באתיופיה. הראיונות עמו נערכו בעברית, כאשר לעיתים ביקש לעבור לתיגריניה (השפה המדוברת באזור

9 ספרות המחקר הנוגעת בתפיסות הקשורות בחלום ובחלימה באתיופיה מצומצמת. לריון בסוגי חלומות בספרות בגע' ובאמהרית ראו: Taye Assefe, "Dreams in Amharic Prose Fiction", *Journal of Ethiopian Studies*, 21 (1988), pp. 155-183, ובמיוחד עמ' 159-160. חלומות שיש בו חזון, כותב אספה, הם על פי רוב נחלתם של אנשי מופת, ומבחינה מסוימת מהווים זכויות יתר שנפלו בחלקם בזכות צדיקותם. בהקשר זה דג'ן ציין כי החלום על מסריו המיתיים הופיע בשנתו, ועובדה זו היוותה הוכחה נוספת להיותו חלום חזון בעל מסר שחשיבותו רבה.

10 קס אברהם טזו ודג'ן (גדעון) מנגשה, עמודי תווך במחקרי, הלכו לעולמם במרחק שנים ספורות. דג'ן מנגשה נפטר בפתאומיות ב-1995, בעת שעזר בהכנת בית הכנסת של יוצאי אתיופיה בבאר שבע לקראת טקס חנוכתו. קס אברהם טזו, שערך היכרות ביני לבין דג'ן, נפטר בתחילת שנת 2000 לאחר שהתמודד באומץ במחלה שפקדה אותו. מאמר זה מוקדש לזכרם, אות תודה על כל שהסכימו לחלוק אתי, ויד לכל השאלות שנותרתי שואלת אך שוב איני יכולה לקבל עליהן מענה. השאלות העומדות במרכז המאמר הנוכחי לגבי סיפורי חלימה לא העסיקו אותי באופן דומה בזמן הראיונות. סיפורי החלום של דג'ן היו עבוי במסגרת אותו מחקר בגדר פסק זמן מענג לסיפורי מציאות החיים באתיופיה. רק כשחזרתי לקרוא בהם לאחר מספר שנים, ולצערי בלי שאוכל לשוב עימם אל המספר, מצאתי בהם את הפן הפוליטי העומד במרכז המאמר הנוכחי.

תיגריו), ובנו, שגר בשכנות ונכה בחלק מן הראיונות, תרגם עבורי את דבריו. לרשמקול שהוצב מולו על השולחן התייחס בהדרת כבוד, ואת דבריו מסר באופן מפורט ושקול, כשהוא שואב סיפוק מהרצינות ומהעניין הרב המיוחסים לדבריו.

גדעון (דג'ן) מנגשה, אשתו ובתה של המחברת בדירתו שבבאר שבע, קיץ 1991

גדעון (דג'ן) מנגשה בראיון בדירתו שבבאר שבע, קיץ 1991

דג'ן תיבל את סיפורי זיכרונותיו האישיים בסיפורים היסטוריים, במעשי ניסים, בבדיחות ובפתגמים. דבריו המרתקים היוו תשתית חשובה לתובנות שהתגבשו במחקרים שפרסמתי בנושאים הנוגעים לחיי הקבוצה באתיופיה. במפגשים אחרים שיבץ דג'ן בדבריו סיפורי חלומות, ובעיקר חלומותיו שלו, תמיד במטרה לחזק ולהדגים את דבריו, הנוגעים לחייהם של ביתא ישראל בעבר, בהווה ואף בעתיד. בדברו על חשיבותם של חלומות, דג'ן שירטט בפניי תפיסת חלום מפורטת, תוך שהוא מלווה אותה בדוגמאות רבות לחלומות ולפרשנותם. בעל קשרים הדוקים עם ההנהגה האזרחית באזור תיגריו, דג'ן נודע גם כמפרש חלומות מוכשר ומיומן. כשסיפר לי על עיסוקו בפירוש חלומות שב דג'ן וחזר בפניי כי אפילו קסוף' [אנשי דת, הטיית רבים לכינוי "קס", כוהן דת] רבים פנו אליו בבקשה לפרש את חלומותיהם: "הייתי מפרש שמה הרבה חלומות. שמה היו מבקשים ממני את התרגום של החלום. "חילמי" זה חלום בתיגריוניה, והיו באים אליי הרבה אנשים, וגם הרבה פעמים קסוף', שאני יתרגם להם. תראי,

יכול להיות שיהיו אנשים אחרים שיפרשו את החלום. החלום יש לו פירוש שהולך לפי האדם שמפרש את זה. אבל יש פירוש אחד נכון. בנאדם צריך למצוא מומחה שיפרש לו את החלום". ממש כמו יעקב, דג'ן הבחין בין חלומות על פי דרגת חשיבותם. לדבריו, חלומות חשובים נושאים משמעות רחבה שמקורה במסר אלוהי. חלומות כאלה מכילים לעתים קרובות ידיעות לגבי עתידה של הקבוצה כולה. מסביר דג'ן:

תראי, מה זה חלום? חלום זה כשאדם ישן כאילו מת והנשמה בזמן הזה הולכת למקומה, לשמיים, ואחר כך חוזרת לגוף. הנשמה עולה למעלה לאלוהים, ואחר כך חוזרת. אז כשהיא שם היא רואה הכול, וכשחוזרת (הנשמה) היא מספרת. עכשיו, לכל נשמה יש מדרגה. הצדיקים עולים יותר למעלה והפשוטים מגיעים רק עד יותר למטה. אז הצדיקים ככה מתקרבים יותר לאלוהים, והפשוטים לא כל-כך. זה תלוי במדרגה של הנשמה. עכשיו למשל אנחנו יושבים פה בבית ויש אנשים בחוץ. אז אלו שבחוץ יכולים לדבר רק על מה שהם רואים בחוץ, ולא על מה שאצלנו.¹¹

תיאור ציורי דומה הופיע גם בראיונות אחרים. החלומות החשובים – אלה שאותם צריך לפרש ולפענח ("לתרגם") – הם חלומות שתוכנם מגיע הישר מישות אלוהית. החלום הנפוץ, האישי, הקיים במקביל לחלום ה"שמימי", נחשב נחות, כזה שחולמים אנשים פשוטים יותר. בחלומות המשמעותיים יש מסר אלוהי, והם מועברים באמצעות החולם הנבחר. חלומות כאלה מתאפיינים בסמלים מוכרים, המהווים צופן אלוהי שאותו יש לפענח.¹² מאמר זה מתמקד בסיפור חלומו של דג'ן עצמו, שתואר על ידו בפירוט רב מתוך תחושת שליחות. את הסיפור אבקש לנתח כביטוי לפרדיגמות ביהאישיות, בין-אזוריות, בין-קבוצתיות ואף בין-דתיות, שתפסו מקום מרכזי בראיונות עמו.

סיפורי החלום שבחר דג'ן לספר נמסרו במהלך פגישותינו, בהן שוחחנו על חיי היהודים באזורים שונים באתיופיה ובזמנים שונים לאורך ההיסטוריה, בניסיון לשפוך אור על היחסים

11 Maren Niehoff, "A Dream Which Is Not Interpreted Is like a Letter Which Is Not Read," *Journal of Jewish Studies* 43 (1992), pp. 58-94; חזן-רוקם, גלית, "חלום הוא אחד מששים של נבואה" – פעולת הגומלין בין הממסד הטקסטואלי ובין ההקשר העממי בפתרון חלומות בספרות חז"ל", בתוך: ב"ז קידר (עורך), *התרבות העממית, ירושלים תשנ"ו*, עמ' 45-54; וייס, "ומה שפטר לי" (הערה 3), על הקשר בין חלימה ודת ראו למשל: M. C. Jedrej and R. Shaw, "Introduction", in M. C. Jedrej and R. Shaw, (eds.), *Dreaming, Religion and Society in Africa*, Leiden, 1992 pp. 1-20.

12 תפישה דומה מובאת אצל אספה, הכותב כי חלק גדול מאוד של אותם אתיופים שרוח הקודש מפעמת בהם רואים בחלומות אותות חשובים המבשרים על גורל טוב או רע בעתיד. במקרים כאלה הנוגעים לדבר מתייחסים אליהם ברצינות ופועלים על פיהם בחיי הערות. הואיל וחשיבות כה רבה מיוחסת למשמעותם, והיות שלעתים קרובות לובשים החלומות צורה סימבולית, הרי שכדי לפרשם נדרשת בקיאות בצופן התרבותי של החברה וכן מידה של ניסיון לפיכך כשאדם מוטרד בגלל חזון מסוים יש להניח שיפנה לזקנים ובפרט לאנשי דת בחיפוש אחר פירוש (הערה 9) "Assefe, 'Dreams in (Amharic)' [9].

בין יהודים לבין שכניהם הלא-יהודים. סיפורי חלום אלה יוצרים מארג השזור יחד את החולם-המספר, את המרחב האתיופי ואת העבר, ההווה והעתיד של קהילת ביתא ישראל, והופכים אותם לסיפור אחד, נבחר ומעצים.

לעוף עם מלאך

באחת מפגישותינו שעסקו בנושאים הקשורים ליחסי היומיום בין ביתא ישראל ושכניהם הלא-יהודים פתח ביוזמתו דג'ן ואמר:

ועכשיו אני אספר לך חלום. זה חלום שאני בעצמי חלמתי. חלמתי שאני והמלאך מיכאל היינו עפים בשמים ביחד. אחד על יד השני. והיינו עפים בדיוק מעל ההרים של סמיין והכל למטה מלא שלג. אני מגיע לשמה, ויש שם אדם בשם קסה קסהון. אבא שלו היה קס גדול. הגענו לשמה ואמרנו לו: תעשה מצוות. אחרי שעשינו את זה המשכנו לעוף לתיגריי. שמה בתיגריי הגענו לכנסיה של נוצרים. כשהגענו לשם מיכאל אמר לי להתפשט, להוריד את כל הבגדים שלי. אחר כך הוא מחזיר אותי הביתה, ואנחנו הולכים לקס אבא יצחק (הקס הגדול של אזור תיגריי). אז מיכאל אומר לקס אבא יצחק שיאכיל את כולם מין פול כזה ושיברך על זה שיתן לכל האנשים לאכול, ומיכאל אומר לו שאחרי שיתן לכולם לאכול את זה (את הפול) הם יחזרו להיות יהודים. כולם כולם יהיו יהודים. וראיתי בחלום את כל הנוצרים רצים אליו לאכול. אחר כך חזרנו לבית שלי עם המלאך מיכאל. אני נכנס הביתה, ופתאום אני רואה בחלק העליון של הגג מכפנים צבע אדום. מישוהו דופק בדלת ואני שואל אותו: מי זה? אז הוא עונה לי: אני בטרי, שזה אבא של אשתי. אז מיכאל אומר לו: אתה עושה הרבה מצוות, ואז מיכאל אומר: תביאו דבש. אחר כך היה גם אדם שנקרא בלאי שהיה זריז מאוד, אז הוא רץ והביא דבש, ונותן אחרי שהוא טועם את זה מיכאל הוא נותן לי. אחר כך אנחנו שוב פעם יוצאים והולכים (עפים) למקום בתיגריי שנקרא אדארו (Adaro), מה יש [שם] הר גדול. שמה מיכאל עלה להר. על ההר הוא רואה אדם בשם ברם-ברם-ציון שהיה יהודי והתנצר. וגם היה שם הכומר הבטו (Havtu). אז המלאך מיכאל אומר לכוומר: אתם לקחתם את האדם הזה להיות נוצרי. ואז מיכאל הוציא סכין ענקית בגודל אמה וחצי שהייתה שלו. סכין מאוד גדולה. ואז את הכומר הוא חותך [את המילים האלה מלווה דג'ן בהדגמת תנועת צליבה]. וגם את זה שהיה יהודי הוא צולב והורג אותו. את שניהם הוא הרג. חתך אותו בחתך לרוחב וקשר אותו בעץ עם הידיים לצדדים. ואחרי זה הלכנו לאקסום. עפנו שנינו ביחד. באקסום מצאנו ספר חתוך לחתיכות דפים דפים, ואני רואה שהוא כתוב הכול בעברית. אחר כך כל האנשים התאספו מסביב, גם נוצרים וגם יהודים. אחר כך הוא מראה לי איזה קופסא ואומר לי: זאת ציון. הקופסא [תיבה]. את הקופסא הוא מצא באקסום. ואחר כך הוא מכניס את הקופסא הזאת לתוך מערה בהר. אחר כך חזרנו לכפר והייתה לנו פרה שהייתה יולדת רק זכרים. אז מיכאל הביא איזה עלה מיוחד ושם לה אותו במין איבר

[איבר המיין] שלה. ואומר לי שאחר כך היא תלד נקבות. אחר כך הייתי מתעורר. ואז אמרתי נראה אם החלום זה אמת או לא. אמרתי לאנשים: אם הפרה תוליד נקבות כמו שראיתי, זה סימן שהחלום היה נכון. ובאמת היא הולידה נקבות אחרי זה.

דג'ן סיים את רצף סיפורו כשמבטו המופנה אליי בוחן אותי ואת הבנתי את מלוא חשיבותו. לשאלתי "ומה התרגום של החלום?", שנשאלה לאחר רגעים של שתיקה רבת משמעות, נעניתי במשפט: "אפשר לראות הכול בחלום. חלמתי אותו ב־1948, וזה מראה שהכול אמת", משפט אשר מבחינתו אמר הכול.

אף אם לעולם לא אדע אם אכן הצלחתי להתקרב אל משמעות החלום, אנסה לרתום את הידע המחקרי העומד לרשותנו, ולהעז להציע כיווני פרשנות.

סיפור-חלום מקבל משמעות

בסיפור זה – אשר סמכותו מוקנית לו א־פריורי מהיותו מבוסס על חוויה בלתי נשלטת – ניתן לראות שילוב שמעורבים בו השלכה והשתקפות של ביטויים תרבותיים. נרטיב החלום ניתן לחלוקה לשש אפיזודות, המסומנות בכירור בסיפור עצמו, ואשר בכל אחת מהן מתרחש מאורע דרמטי ומשמעותי. סיפור החלום מפנה אותנו להקשרים מגוונים, רוויים ברמזים לתנ"ך ואף לברית החדשה: יציאת מצרים, מעמד הר סיני, עקידת יצחק, הברית בין הבתרים, יעקב ולבן, חלום פרעה וצליבת ישוע. פרקי החלום מתרחשים בחבלי ארץ שונים באתיופיה, שהמעבר ביניהם מתאפשר באמצעות מעוף פנטסטי לצדו של המלאך מיכאל.

בסיפור החלום באים לביטוי ואף להכרעה יחסים חברתיים ודתיים ברמות שונות: בין החולם־המספר לבין המנהיגות הדתית באזורו, בין ביתא ישראל דוברי התיגריניה לבין אלה הבאים מאזורים דוברי אמהרית, בין יהודים ונוצרים, ובין יהודי אתיופיה ויהדות העולם. בכל אלה, סיפור החלום – כפי שהוא מתגלם בקודים פנים־תרבותיים – מבסס היררכיות המציבות באופן מועדף את החולם, את אזור מגוריו, את יהודי אתיופיה וסיפור היסטורי נבחר המודגם בו דרך האל ושליחיו. חלומו של דג'ן הוא אפוא מסע בזק על פני מרחב סמלי המבנה את סיפורם של ביתא ישראל בעבר ובעתיד, ובה בעת מקנה למספר, מלווה במלאך, ערך מעצים.

כאמור, סיפור החלום מסמן בו שש אפיזודות, שבכל אחת מתרחש אירוע דרמטי מכונן. האפיזודות מתרחשות באזורים שונים באתיופיה, כאשר המעבר מאחד לשני מתאפשר באמצעות תעופה לצד המלאך מיכאל. הסצנות השונות מסומנות, כל אחת בתורה, במילות הפתיחה: "ואחרי זה", או "ואחר כך", ואלה הן:

1. הפגישה עם קסה קסהון בסמיין
2. הנוצרים במחוז תיגריי חוזרים ליהדות
3. דבש בכיתו של דג'ן

4. הפגישה בהר וצליבת המתנצרים
5. גילוי הספרים וארון הברית באקסום
6. החזרה לכפר: אישור אמיתות החלום

1. הפגישה עם קסה קסהון בסמיין

ועכשיו אני אספר לך חלום. זה חלום שאני בעצמי חלמתי. חלמתי שאני והמלאך מיכאל היינו עפים בשמים ביחד. אחד על יד השני. והיינו עפים בדיוק מעל ההרים של סמיין והכל למטה מלא שלג. אני מגיע לשמה, ויש שם אדם בשם קסה קסהון. אבא שלו היה קס גדול. הגענו לשמה ואמרנו לו: תעשה מצוות. אחרי שעשינו את זה המשכנו לעוף לתיגריי.

בפתח סיפור החלום מזהה את עצמו דג'ן כמי שעף לצד המלאך מיכאל, וכדי להדגיש הוא מטעים: "אחד על יד השני". השניים עפים אפוא יחדיו ומסתכלים מלמעלה על נופי אתיופיה, על העולם ועל מציאות החיים שהחלום מתייחס אליהם.¹³ הוא ממשיך: "והיינו עפים בדיוק מעל ההרים של סמיין והכל למטה היה מלא שלג". הרי סמיין שמעליהם הם עפים נחשבים למעוז הרוחני, לגרעין הדתי של ביתא ישראל, ולאזור שבו היה הריכוז הגדול ביותר של אנשי דת, נזירים וכוהנים. זהו אזור הררי גבוה ומבודד, ובו מקומות קדושים שבהם נשמרו חוקי הדת בקפידה יתרה. דימוי המקום כ־Axis mundi המחבר שמיים וארץ, אל ואדם, מתעצם בחלום למראה הפסגות המושלגות, גובהן ולובן טהרתן. לכאן, למעוז טהור הדת, מגיע החולם עם המלאך, המורה להקפיד ולדבוק במצוות היהדות. בכואו הוא פוגש אדם ושמו קסה קסהון, שבשמו חוזר פעמיים המצלול "קס" (כוהן) ושעליו מסביר דג'ן: "אבא שלו היה קס גדול". הערה זאת, והמשפט הבא אחריה, "הגענו לשמה ואמרנו לו תעשה מצוות", רומזים לכך שבמשך הדורות התרופפה שמירת המצוות, בבחינת "הולך ופוחת הדור".

2. הנוצרים במחוז תיגריי חוזרים ליהדות

שמה בתיגריי הגענו לכנסיה של נוצרים. כשהגענו לשם מיכאל אמר לי להתפשט, להוריד את כל הבגדים שלי. אחר כך הוא מחזיר אותי הביתה, ואנחנו הולכים לקס אבא יצחק (הקס הגדול של איזור תיגריי). אז מיכאל אומר לקס אבא יצחק שיאכיל את כולם מין פול כזה ושיברך

13 המלאך מיכאל, אשר "נבחר" להופיע בחלום, הינו מלאך עממי, הנחשב הן בקרב ביתא ישראל והן בקרב הנוצרים למלאך האלוהים האהוב, נאמן במיוחד למצוותיו, ומקשר בין האל לבני האדם החיים ולנשמות המתים. כהנא (יעל כהנא, אחים שחורים: חיים בקרב הפלשים, תל-אביב 1997) כותבת (עמ' 120) שבשבת נושא המלאך מיכאל את התפילה לשבת המלכה. על פי האמונה, מיכאל הוא שקובע אילו נשמות ייכנסו לגן העדן. גם אספה (הערה 9) [Assefe, "Dreams in Amharic"] כותב שמיכאל הוא הארכי-מלאך בנצרות האתיופית, הדמות הנבואית הנפוצה ביותר בחלומות ובתפישות המקשרות בין האל למאמיניו בחיי הערות שלהם.

על זה שייתן לכל האנשים לאכול, ומיכאל אומר לו שאחרי שייתן לכולם לאכול את זה (את הפול) הם יחזרו להיות יהודים. כולם כולם יהיו יהודים. וראיתי בחלום את כל הנוצרים רצים אליו לאכול.

מעמד ה"חזרה" ליהדות מתרחש בתיגריי, חבל הולדתו של דג'ן עצמו. האירוע הזה, המתרחש ליד כנסייה נוצרית, מייצג גם – בנוסף להתייחסות לתהליכי התנצרות מתמשכים של אחדים מביטא ישראל – סיפור אתנו-היסטורי שיש בו כדי ללמד על קדימותה של היהדות לנצרות באתיופיה.

בתיגריי, מקום מגוריו של דג'ן, מצווה המלאך מיכאל על דג'ן לפשוט את בגדיו. הסרת הלבוש מתקשרת לנושא המרכזי של המעמד, המכיל מרכיבים טקסיים של המרת דת, ובהם הסרת בגדים, אכילת פול, טבילה וברכה דתית.¹⁴ הסיפור מדגיש את כוחו של הכוהן הגדול של תיגריי, הקס אבא יצחק. בנוסף משתמש דג'ן באידיום ה"חזרה ליהדות", ובכך מחזק סיפור היסטורידתי שלפיו כל הנוצרים באתיופיה היו לפנים יהודים.¹⁵

3. דבש בביתו של דג'ן

אחר כך חזרנו לבית שלי עם המלאך מיכאל. אני נכנס הביתה, ופתאום אני רואה בחלק העליון של הגג מבפנים צבע אדום. מישהו דופק בדלת ואני שואל אותו: מי זה? אז הוא עונה לי: אני בטרי, שזה אבא של אשתי. אז מיכאל אומר לו: אתה עושה הרבה מצוות, ואז מיכאל אומר: תביאו דבש. אחר כך היה גם אדם שנקרא בלאי שהיה זריז מאוד, אז הוא רץ והביא דבש, ונותן אחרי שהוא טועם את זה מיכאל הוא נותן לי.

מעמד זה, תמונה דרמטית הבנויה מרצף של חילופי דברים קצרים, חוזר אל דג'ן עצמו ואל הקרובים לו. בניגוד לשני הקטעים הקודמים, הרוויים הרמזים היסטוריים-דתיים לחיי ביתא ישראל כקהילה באתיופיה, כאן המוקד ביתי ואישי יותר. קטע זה מתרחש בביתו של החולם שאליו הוא נכנס בלוויית המלאך מיכאל. האותות המופיעים בבית כוללים את התקרה המסומנת באדום ואת הדבש שממנו טועמים הכול.¹⁶ לכאורה, מרכיבים מידיים הנקלטים בחושים – המראה והטעם – קודמים כאן למרכיבים רוחניים והיסטוריים. אולם הפרשנות שמספק החולם עצמו מזכירה לנו שמרכיבים כאלה לא נשכחים מלבו ולו לרגע. הצבע

14 על פרקסיס המרות הדת באתיופיה ראו: הגר סלמון, "בין אתניות לדתיות – היבטים פנים-קבוצתיים של המרת דת בקרב ביתא-ישראל באתיופיה", פעמים 58 (1994), עמ' 104-119.

15 לפירוש סיפורי מוצא ותיעוד היסטורי הנוגעים לקהילת ביתא ישראל באתיופיה ראו: Steven Kaplan, *The Beta Israel (Falasha) in Ethiopia: from Earliest Times to the Twentieth Century*, New York 1992, בעיקר עמ' 13-53.

16 וראו בהקשר זה את הסיפור "פתרון חלומות" בתוך: תמר אלכסנדר ועמלה עינת (עורכות), תרת תרת: סיפורי עם מפי יהודי אתיופיה, 1996, עמ' 65.

האדום והדבש, הסביר דג'ן, מייצגים מעשים טובים ומצוות שעשו בני הבית, והם מהווים אפוא מליצי יושר ועדות לאמות המידה הדתיות-המוסריות הגבוהות של דג'ן ושל חותנו.

4. הפגישה בהר וצליבת המתנצרים

אחר כך אנחנו שוב פעם יוצאים והולכים [עפים] למקום בתיגריי שנקרא אדארו (Adaro), מה יש [שם] הר גדול. שמה מיכאל עלה להר. על ההר הוא רואה אדם בשם ברם-ברם-ציון שהיה יהודי והתנצר. וגם היה שם הכומר הבטו (Havtu). אז המלאך מיכאל אומר לכומר: אתם לקחתם את האדם הזה להיות נוצרי. ואז מיכאל הוציא סכין ענקית בגודל אמה וחצי שהייתה שלו. סכין מאוד גדולה. ואז את הכומר הוא חותך [את המילים האלה מלווה דג'ן בהדגמת תנועת צליבה]. וגם את זה שהיה יהודי הוא צולב והורג אותו. את שניהם הוא הרג. חתך אותו בחתך לרוחב וקשר אותו בעץ עם הידיים לצדדים.

באפיוודה זו חוזרות בשנית היציאה מהבית והעלייה להר בתיגריי. מיקומו של ההר מופיע בסיפור החלום בשם אדארו או אדיארו. שם זה, שהינו גם אחד מכינויי האל,¹⁷ מתייחס למקום קיים בתיגריי, שבו על פי סיפור החלום מתרחש המפגש בין המלאך מיכאל לבין יהודי שהתנצר, ועמו הכומר הנוצרי שהעביר אותו על דתו.

שמו של היהודי (המכונה בתואר הכבוד ברם ברם), ציון, הוא גם הכינוי לארון הברית, ה־Tabot, אשר על פי המסורת הנוצרית-האתיופית הועבר מציון שבירושלים לציון החדשה שבאתיופיה על ידי מנליק, בנם של המלך שלמה ומלכת שבא, ואשר דגם משוכפל שלו מצוי בכל כנסייה אתיופית.¹⁸ בשמו, כמו גם בסיפור התנצרותה של הדמות המופיעה בחלום, מהדהד אפוא אזכור מתרחב והולך לקשר הטרנספורמטיבי של ארון הקודש שהועבר מירושלים לאתיופיה ושל יהדות לנצרות. טרנספורמציה זו המובלעת בסיפור החלום הינה כינון נוסף של מיתוס מועדף על ביתא ישראל, המקבל אישור וחיזוק כשהוא מופיע בחלום. על פי אחת הגרסאות של ביתא ישראל לסיפור זה, בני העדה הם צאצאיהם של בני ישראל שהתבדלו משאר פמלייתו של מנליק משום שסירבו לעבור את הנהר בשבת.¹⁹ שמו של האיש, ציון, צופן

17 כפי הנראה, ההתייחסות להר זה קשורה לאחד מכינויי האל, "אדרה". לדיון במונח זה כנגזר מלשונות אגאו, הן בקרב ביתא ישראל הן בקבוצות שכנות, ראו: David L. Appleyard, "The Beta Israel (Falasha) Names For God in Agaw Prayer Texts", in Steven Kaplan, Tudor Parfitt, Emanuela Trevisan Semi (eds.), *Between Africa and Zion – Proceedings of the First Conference on Ethiopian Jewry* [Venice], Jerusalem 1995, pp. 103-112, ובמיוחד עמ' 108-111.

18 על פי המסורת הנוצרית אתיופית, יחד עם ארון הברית, גם הקדושה עברה מציון שבירושלים לציון שבאתיופיה, וארון הברית המקורי שמור עד היום בכנסייה באקסום, תוך שדגם משוכפל שלו קיים בכל כנסייה אתיופית.

19 ראו גם: Jon Abbink, "Mytho-legendes et histoire: L'enigme de l'ethnogense des Beta Esra'el", *Les Cahiers du CEDAF III, Centre d'Étude et de documentation africaines*; d'Abbadie 1851-52, 1991; Kaplan, *Beta Israel (Falasha)* (הערה 15).

אפוא משמעות מרחיקת לכת באשר לתפקידו של ארון הברית כמחולל תמורה במעבר מארץ ישראל לאתיופיה ומיהדות לנצרות. תמורה זאת, המשתמעת מסיפור החלום, היא מרכיב נוסף המחזק מיתוס מוצא מועדף על ביתא ישראל. ההעפלה לראש ההר אדארו מרמזת גם למעמד הברית בין הבתרים (בראשית טו, ט-כא).

בחלום מטיח המלאך מיכאל באיש הדת הנוצרי את אשמת השתמדותו של ציון, היהודי. הוא אינו מסתפק בנזיפה מילולית גרידא, ובאבחת סכין משסף את שניהם, תוך שהוא צולב אותם כשידיהם קשורות לצדדים. תמונה דרמטית זו, המהדהדת הן את צליבת ישוע והן את עקידת יצחק – שניתן לראות בה הטרימה של הצליבה – מחברת בין שני הסיפורים, היהודי והנוצרי, במסגרת סיפור החלום.²⁰ פעולת הצליבה, אשר במסורת הנוצרית קשורה בהאשמת היהודים בהריגתו של ישוע, מתבצעת כאן בידי המלאך מיכאל, שגם הנוצרים סוגדים לו. מעשה הבגידה שהוביל להולדת הנצרות מתגלגל אם כן בחלומו של דג' והופך לפעולת תגמול מקודשת. כך מוצגת התנצרותם של ביתא ישראל לאורך ההיסטוריה האתיופית כמעשה הזוכה לגינוי אלוהי.

ה. גילוי הספרים וארון הברית באקסום

ואחרי זה הלכנו לאקסום. עפנו שנינו ביחד. באקסום מצאנו ספר חתוך לחתיכות דפים דפים, ואני רואה שהוא כתוב הכול בעברית. אחר כך כל האנשים התאספו מסביבי, גם נוצרים וגם יהודים. אחר כך הוא מראה לי איזה קופסא ואומר לי: זאת ציון. הקופסא [תיבה]. את הקופסא הוא מצא באקסום. ואחר כך הוא מכניס את הקופסא הזאת לתוך מערה בהר.

כמו השימוש בשם הרווי במשמעות 'ציון' במעמד הקודם, מתייחס גם מעמד זה לימי הבראשית של שושלת שלמה באתיופיה ולמיתוס המקורות המופיע ב"קברה נגסט" (האפוס האתיופי).²¹ המיתוס נוגע הן להגעתו של ארון הברית ('ציון') והן לקיומם של ספרים עתיקים כתובים בעברית, קרועים וחבויים במערה נסתרת באקסום. לפי מיתוס זה הביאו עמם בני ישראל לאתיופיה ספרים בכתב עברי לפני מאות בשנים, ולאחר שהספרים נלקחו כשלל מלחמה, הסתירו אותם הנוצרים בכנסיות. נושא הספרים כתובי העברית שב ועולה בשיחות עם בני

20 וראו בהקשר זה את עבודתה המרתקת של Gillian Feeley-Harnik, "Religion and Food: An Anthropological Perspective", *Journal of the American Academy of Religion* 63, no. 3 (1995), pp. 565-582. המתמקדת בקשירה ובהתרה כמוטיבים מרכזיים ביהדות ובנצרות ובקישור הספציפי בין עקידת יצחק לבין צליבת ישוע (עמ' 567).

21 הקברה נגסט (תהילת המלכים) הוא האפוס הלאומי של אתיופיה, המעניק לגיטימציה לשלטון השושלת הנוצרית סלמוניטית. במרכזו של האפוס עומדת אגדת שלמה המלך ומלכת שבא, המהווה פיתוח והרחבה של הסיפור המקראי (מלכים א, י). ה"קברה נגסט" זכה לתרגום מצוין לעברית של רן הכהן: רן הכהן (תרגום, מבוא והערות), כבוד המלכים, תל-אביב 2009.

הקבוצה²² כחיוזוק לטענתם לרצף המתקיים בין ביתא ישראל לבין בני ישראל העברים בממלכת ישראל הקדומה, ומכאן-לעם היהודי כולו. בסיפורים היסטוריים-אטיולוגיים רבים מהווים ספרי הקודש ערוץ לביטוי היחסים בין היהדות והנצרות, והצבת היהדות כקודמת לנצרות באתיופיה. הבעלות הפיסית על ספרי הקודש היא לַבַּת הסיפורים הללו. כפי שניסח זאת מרואיין אחר: "התורה שלנו מזמן היא ביד שלהם"²³.

החזרה לכפר: אישור אמיתות החלום

אחר כך חזרנו לכפר והייתה לנו פרה שהייתה יולדת רק זכרים. אז מיכאל הביא איזה עלה מיוחד ושם לה אותו במין איבר [איבר המין] שלה. ואומר לי שאחר כך היא תלד נקבות. אחר כך הייתי מתעורר. ואז אמרתי נראה אם החלום זה אמת או לא. אמרתי לאנשים: אם הפרה תוליד נקבות כמו שראיתי, זה סימן שהחלום היה נכון. ובאמת היא הולידה נקבות אחרי זה.

מעמד זה הוא נרדף נוסף, הפעם מפורש, בתיקוף החלום כמסר אלוהי, וכד בכד מקשר אותו עם חלומו של יעקב על הצאן לפני הבריחה מלבן (בראשית לא), ועם חלומות פרעה שפטר יוסף. לתוכן המעיד על חשיבותו של החלום ועל אמתותו מוסיף דג'ן אקורד סיום דרמטי, המהווה עבורו הוכחה ניצחת לאמיתות החלום: מיכאל פועל פעולה אלוהית בחלום, והתוצאה נגלית בחיי הערות: פרה שעד אותו יום המליטה רק עגלים ושהמלאך מיכאל הפעיל עליה פעולה מאגיית בחלום, לפתע ממליטה עגלות.

בסימו של מעמד זה הופך דג'ן, לראשונה בסיפור החלום, מדמות סבילה לדמות פעילה. בכל האפיוזודות הקודמות מצוי החולם-המספר בעמדה סבילה של התבוננות במעשי המלאך ושל התלוות אליו. רק בסוף מעמד אחרון זה "מתעורר" המספר ומסיים את סיפורו באימות חלומו באירועים המתרחשים במציאות.

אפיוזודה אחרונה זו יש בה כדי להדגים כיצד לאורך כל סיפור החלום, העיסוק המפורש אינו באירועים היסטוריים גדולים בחייהם של ביתא ישראל, אלא במישור הביתי והאישי. אולם גם הפעם מתברר שהמקומי והמוכר נתון להתערבות אלוהית. סיפור זה פועל גם כאישור של החלום כולו כנבואת אמת. החולם מתברך לא רק בחלומו, אלא גם במעשה של התגלות אלוהית בחיי הערות שלו. הוא זוכה הן במפתח לתובנות באשר להיסטוריה של ערתו הן באישור מידי של זכותו האישית.

22 על סיפורים דומים ראו גם כהנא, אחים שחורים (הערה 13), עמ' 103-117.

23 לתפיסות ביתא ישראל בנוגע לקדימות הספרים ראו: הגר סלמון, ביתא ישראל ושכניהם הנוצרים באתיופיה: ניתוח תפיסות מרכזיות ברמות שונות של גילום תרבותי, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, 1993.

מילות סיום

כפי שנאמר בראשית הדברים, את סיפור החלום כנרטיב מובנה יש לפענח בהקשר תרבותי כולל. פירוש הנסיבות, התפקידים החברתיים, האירועים והתגובות על עולם התמונות והדימויים שמספק החולם, מאירים את אפיוניו המורכבים ואף הפוליטיים של סיפור החלום. חלומו של דג'ן הוא מסע בזק במרחב סמלי המבנה את סיפורה של קהילת ביתא ישראל בעבר ובעתיד, כאשר האפיונות בסיפור החלום בנויות כמו בהילוך אחורה על פני הציר ההיסטורי-המיתולוגי, כשהמאוחרת בחלום היא המוקדמת על ציר העומק ההיסטורי. הסיפור מתבסס על חוויה סובייקטיבית אשר הופכת לנרטיב שלם ומקיף, בעל סמכות תרבותית. סיפור החלום שסיפר לי דג'ן שזור, בסוגה מקובלת תרבותית, את החולם-המספר ואת המרחב האתיופי, כמו גם את העבר, ההווה והעתיד של הקבוצה כולה, לכדי סיפור מעצים. סיפור זה, המשליך על ביטויים ברבדים תרבותיים שונים ומשקף אותם, מבטא ואף קובע יחסים חברתיים ברמות שונות – בין החולם כבעל סמכות לבין המנהיגות הדתית באזורו, בין ביתא ישראל מחבל תיגריי (דוברי תיגריניה) לאלה הבאים מאזור גונדר (דוברי אמהרית), בין יהודים ונוצרים באתיופיה, ובין יהדות אתיופיה ליהדות העולם. בכל הרמות הללו, סיפור החלום – המובע בצפנים פנים-תרבותיים – מבסס היררכיות הממקמות את החולם, את אזור הולדתו ואת יהדות אתיופיה בתוך העולם היהודי, ובעיקר את יהודי אתיופיה, לעומת שכניהם הנוצריים, במקום מועדף.

כתבי הקודש והאפוס האתיופי מרכזיים בהטענתן של אפיונות מוגדרות בסיפור החלום במשמעות. עקידת יצחק, צליבת ישוע, הברית בין הבתרים ומעמד הר סיני, וכן מעבר ארון הברית לאתיופיה, פועלים בסיפור החלום זה לצד זה ומתגלים בלשון סמלי החלום כאתר המאפשר לדמיין ואף לחוות דיאלוג, כמו גם כזירה אפשרית להכרעת שאלות של הברדל ועליונות. חלומו של דג'ן רווי בחידות, המתפענחות מתוך סיפורן. בכך מגויס החלום על עושר דימוי הפלאיים, אפיונות אחר אפיונות, לבניית מערך המעניק תוקף ואף עוצמה לתפיסת עולמו. העברתה של תפיסה זו בסיפור חלום, שהינו מטבעו סיפור מרומז, מרכזית לענייננו ולנושאים הטעונים העולים בו. הופעת כל אלה בסיפור חלום הינה אופציה מרומזת, אשר על אף מרכיבי הסמכות הטמונים בה, מועברת באיזון טונאלי מדויק בין צניעות לסמכות. במאמר זה הוצג סיפור חלומו של דג'ן, בניסיון לשפוך אור על "הפוליטיקה של החלימה", באמצעות שזירה של פשר עם עוצמה ושל פרטי עם ציבורי. אף שהחלום נחשב בדרך כלל ל"מסמך" מסוג פרטי ביותר, הרי בידיו (וברוחו) של דג'ן הוא הפך כלי להנחלת אמיתות היסטוריות-דתיות נרחבות. באופן זה הוא מתעלה מעל למתח הקיים לכאורה בין האישי העמוק לבין הציבורי והפוליטי, והתוצאה היא טקסט המעשיר את כל התחומים הללו בעת ובעונה אחת.